

K NOVŠÍM DEJINÁM FILOZOFICKÉHO MYSLenia NA SLOVENSKU

V. BAKOŠ: Filozofické myslenie na Slovensku v medzivojnovom období. Veda 1989, Bratislava, 180 s.

Neuspokojivá, perzistujúca skutočnosť, že v našej dejinne-filozofickej literatúre doposiaľ absentovali monografické práce, ktoré by sa bližšie zaoberali analýzou filozofického myšlienkového vývinu na Slovensku v období medzi dvoma svetovými vojnami sa vydaním publikácie V. Bakoša začína meniť.

S parciálnou analýzou uvedenej problematiky, mimoriadne závažnej pre ďalší vývin našej filozofie, sa doposiaľ odborné publikum mohlo stretnúť najmä v štúdiách slovenských historikov filozofie (J. Bodnár, D. Hajko, M. Zigo, V. Plevzová, T. Münz a i) sporadicky publikovaných na stránkach vedeckých periodík. Napriek tomu však komplexnejší pohľad na jedno z najkomplikovanejších vývinových období filozofického myslenia na Slovensku, adekvátneho významu skúmanej reality, chýbal. V tejto súvislosti si autor monografie vytýčil cieľ, ktorý je už obsiahnutý do istej miery v názve práce; zaplniť medzeru v zmapovaní vývinu slovenskej vedy, a najmä filozofie v medzivojnovom období. Pre úplnosť však treba uviesť, že V. Bakoš v práci poskytuje pomerne široký pohľad na oblasť vývinu našej vedy, filozofie a kultúry, skúmanej v referenčnom rámci súdobých spoločensko-politických podmienok a ideových prúdení v I. ČSR. Na tomto pozadí autor monografie bližšie zameriava svoju pozornosť na rozličné podoby pozitivistického, realistického a scientistického myslenia vo filozofickom vývine na Slovensku v priebežnej konfrontácii s marxisticko-leninským myslením, najmä vo forme, v ktorej nachádzalo svoj výraz v teoreticko-praktickej aktivite davistov.

Samotná monografia sa vnútorne člení na úvod, záver a osem kapitol. Jej súčasťou je aj rozsiahly vysvetlivkový blok, ktorý prináša množstvo primárnych pramenných, pomerne málo známych cenných údajov. V práci nechýba ani rezumé v ruskom a nemecskom jazyku, ako i menný register.

Zvláštnosťou monografie je, že autor sa len veľmi voľne pridržiava pri jej stavbe chronologického princípu. Uvedené je zrejme i z koncipovania jednotlivých kapitol, ktoré sú obsahovo pomerne autonómne a vzájomne sú vnútorné previazané, najmä predmetom bádateľského záujmu, ktorým je v tomto prípade analýza pozitivistického myslenia na Slovensku v medzivojnovom období z viacerých zorných uhlov.

V úvodnej časti monografie V. Bakoš synoptickým spôsobom predkladá všeobecnú charakteristiku monografie, jej myšlienkového a problémového záberu v panoráme dvoch medzivojnových desaťročí. Prvá — vstupná kapitola monografie *Filozofia na prelome čias* je venovaná širším sociálno-politickým podmienkam v období I. ČSR, ktoré predstavovali zložitý realizačný rámec pre neľahký a nepriamočiary vývin slovenskej vedy, filozofie a kultúry. Pokiaľ ide o charakteristiku tohto obdobia, domnievame sa, že je možné súhlasiť s autorom práce, keď zdôrazňuje, že práve medzivojnové obdobie je tým obdobím, keď sa filozofia začínala formovať na Slovensku ako vlastný, samostatný vedný odbor — inak povedané, toto obdobie je obdobím inštitucionalizácie filozofie ako vyššej sociálnej formy rozvoja jej organizácie. „V tomto procese utvárania filozofie, ale aj vedeckého myslenia

a tvorby na Slovensku vôbec, pripadla veľmi dôležitá úloha novovzniknutej Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Začala svoju činnosť roku 1921 a bola pôdou, na ktorej sa začala prednášať filozofia ako samostatný vedný odbor. V dôsledku veľkého nedostatku vlastných slovenských vedeckých a pedagogických pracovníkov, jednotlivé vedné odbory museli prísť prednášať pedagógovia z Čiech a Moravy. Na Slovensku neboli vedeckí pracovníci, zaoberajúci sa filozofiou profesionálne, to znamenalo, že filozofický odbor na bratislavskej univerzite v celom medzivojnovom období viedli českí pedagógovia a vedeckí pracovníci. Títo pritom pochopiteľne vyvíjali činnosť v duchu vlastnej filozofickej orientácie. Ich prostredníctvom bezprostredne pôsobilo v slovenskom kultúrnom živote české filozofické myslenie“ (s. 26). Medzi hlavných predstaviteľov tohto typu filozofického myslenia, pôsobiacich v dvadsiatych a tridsiatych rokoch na Univerzite Komenského V. Bakoš oprávnené radí najmä dvojicu českých pedagógov Josefa Krála a Josefa Tvrdeho, ktorým sú v monografii venované nasledovné kapitoly. Tieto kapitoly majú takmer charakter medailónu a sú orientované najmä na analýzu ich filozofického diela, čiastočne sú venované i ďalším českým pedagógom, pôsobiacim v odbore filozofie [B. Tomsa, M. Novák, J. Mukařovský], ktorí v medzivojnovom období aktívne pôsobili na Univerzite Komenského v Bratislave a podieľali sa na formovaní filozofického vzdelania a orientácie jej poslucháčov.

Vo filozofickej koncepcii J. Tvrdeho vidí autor svojráznu podobu filozofického myslenia, inšpirovaného pozitívizmom, resp. charakterizuje ho ako pokus o realistickú modifikáciu filozofického pozitívizmu. Túto jeho formu výstižne identifikuje — ako *myslenie pozitivisticko-realistickej orientácie*

(podč. K. K.), ktoré je zároveň fašizmovým pojmom a centrálnym problémom celej práce. V. Bakoš pritom upozorňuje, že toto myslenie nie je možné chápať ako osobitne homogénny filozofický smer, ale len ako určité špecifické filozofické zameranie, pre ktoré je charakteristické, že sa usiluje syntézou pozitivistických a realistických inšpirácií (T. G. Masaryk) formovať svoju filozofickú koncepciu.

V nasledujúcej časti monografie autor potom skúma v širokom zábere reálnu odozvu a vplyvy českej filozofie v slovenskej kultúre vo vymedzenom období a ako východiskový predpoklad konkrétne-historickej analýzy mu slúži téza, že „každý ‚vonkajší‘ vplyv [a o taký ide aj v prípade českej filozofie pôsobiacej na Slovensku] sa zaraďuje do vlastnej dynamickej štruktúry danej oblasti (v tomto prípade slovenskej kultúry, resp. filozofie) a v nej špecificky recipovaný môže ďalej pôsobiť, ak sú na to dané predpoklady a podmienky v samej tejto štruktúre“ (s. 77). V tejto súvislosti V. Bakoš tu bližšie analyzuje nielen vplyv českej pozitivisticko-realistickej filozofie, ale pozitívizmu vôbec na procesy, ako píše, „zvedechovania duchovného života na Slovensku“ (s. 80). Všetci si však tiež filozofický, metodologický a ideologický vplyv pozitivistického myslenia v školstve, ale aj všeobecnú kultúrnu odozvu tohto typu myslenia. Problémový záber tejto kapitoly je rozsiahly, avšak autor sa v nej zvlášť sústreďuje najmä na dva ťažiskové momenty pôsobenia pozitivistického myslenia: na jeho vplyv metodologický a vplyv ideologický, ktoré významne zasiahli do procesov rozvoja súdobých myšlienkových prúdení. V. Bakoš tu na základe rozsiahleho pramenného historického materiálu dokumentuje skutočnosť, že pôsobenie pozitivistického myslenia v slovenskom vedeckom a kultúrnom

živote bolo na jednej strane síce evidentné, vnútorne však bolo značne konfúzne a rozporuplné. Domnievame sa, že môžeme súhlasiť s hodnotením autora, keď píše: „Vplyv pozitivistického myslenia všeobecne, v ktorom pozitivisticko-realistická filozofia zohráva komplementárnu úlohu, akokoľvek bol výrazný a relatívne prínosný, bol nielen rozporuplný, ale práve vývinovo-historicky a napokon i metodologicky ohraničený a jednostranný, v niektorých momentoch aj výrazne retardujúci. Historicko-vývinovú a metodologicko-vednú ohraničenosť pozitívizmu ukázal napokon ďalší vývin v oblasti kultúry, a najmä vedy“ (s. 90). V. Bakoš upozorňuje ďalej na skutočnosť, že česká pozitivisticko-realistická filozofia, ktorej predstaviteľom venuje značný priestor, bola súčasťou myšlienkového tradície, ktorej inšpiratívnym východiskom bolo práve filozofické dielo T. G. Masaryka.

Masarykova filozofia a ideológia skutočne ovplyvňovali formovanie a prejavy pozitivistického a realistického myslenia v slovenskej kultúre už v predvojnovom období. Najvýraznejšie sa tento vplyv premietal v ideovej orientácii hlasisticko-prúdistického hnutia, ktorému je v publikácii venovaná piata kapitola. Autor si tu všima dominantný vplyv masarykizmu na ideové formovanie orientácie a aktivity tohto hnutia, ktoré prevzalo výrazné podstatné prvky Masarykovho realistického myslenia a snažilo sa tento typ myslenia aj aktívne presadzovať v slovenskom kultúrnom živote.

Nasledujúce dve kapitoly monografie — *Hľadanie myšlienkového syntézy v tvorbe S. Štúra a Úsilie o konštitúciu vedeckej filozofie a metodológie* sú orientované na analýzu teoretických aktivít predstaviteľov filozofujúcej generácie, ktorí boli absolventmi už vysokých škôl I. ČSR. Ťažiskovými postavami týchto častí monografie sú

S. Štúr, S. Felber a I. Hrušovský. Autor sa tu na pomerne obmedzenom priestore zaoberá tiež analýzou bezprostredného dopadu pozitivistického myslenia na svetonázorovú a ideovo-teoretickú orientáciu mladej vysokoškolsky vzdelanej generácie na Slovensku. Podčiarkuje skutočnosť, že odpoveď mladej inteligencie na súdobý „tlak“ pozitivistického myslenia bola rozličná, a teda aj ideovo-teoretické smerovanie mladej inteligencie v tridsiatych rokoch bolo nehomogénne a vnútorné protirečivé. Teoretická obmedzenosť pozitívizmu, „marxistická ideológia a vznikajúca revolučná kultúra prispievali k prehľbovaniu postupnej ideovej diferenciácie nastupujúcej mladej generácie v 30. rokoch. Pokroková časť mladých sa postupne prikláňala k ľavicovému marxistickému smeru, t. j. najmä k DAVu a davistom“ (s. 168). Napriek tomu však časť mladej slovenskej inteligencie v tých časoch naďalej akceptovala „pozitivistické myslenie, reagovala aj na českú pozitivisticko-realistickú filozofiu, pôsobiacu v tomto období v slovenskom kultúrnom živote a predlžovala líniu tohto typu myslenia v slovenskej kultúre“ (s. 168). Ďalšia časť mladej slovenskej inteligencie v druhej polovici tridsiatych rokov združená v Spolku pre vedeckú syntézu (1937) sa orientovala na podnety z vývinu súdobej vedy a scientifickej filozofie a snažila sa zapojiť vývin slovenského vedeckého myslenia do širšieho európskeho kontextu. Táto časť mladej inteligencie, združenej v a okolo *Spolku pre vedeckú syntézu* ideovo-teoreticky scientificky orientovaná, sa aktívne prejavovala vo viacerých odboroch spoločenských vied. V oblasti filozofie sa v naznačenom smere aktivizoval najmä I. Hrušovský. Analýze vývinu názorov jeho teoretickej a vedeckej orientácie venoval autor monografie relatívne ucelenú časť.

Záverčná ôsma kapitola publikácie je venovaná davistickej kritike buržoáznej filozofie a kultúry, kde autor skúma parciálny teoretický prínos davistov k súdobej marxistickej analýze buržoáznej ideológie a filozofie, ako aj ich nekompromisný postoj k súdobej meštiackej kultúre. Zvlášť si všima teoretickú aktivitu E. Urxa, V. Clemetisa, L. Szántóa a L. Novomeského, polemicky a kriticky zameranú voči súdobému nemarxistickému mysleniu a jeho ideologickým prejavom, a hodnotí ich značný aktívny podiel na teoretickom a ideovom formovaní novej pokrokovej kultúry a vedy na Slovensku.

Dejinnofilozofická publikácia V. Bakoša, vydávaná na škodu veci len v symbolickom počte osemsto výtlačkov — je venovaná analýze jednej dô-

ležitej etapy vo vývine našej filozofie a vedy. Etapy šírenia a akceptovania myslenia pozitivisticko-realistickej orientácie v medzivojnovom období — etapy, ktorá bola historicky prekonaná. Jej poznanie a kritické zhodnotenie však tvorí integrálnu súčasť komplexného výskumu dejín filozofického myslenia na Slovensku.

Prínos monografie spočíva nielen v tom, že sa v nej objasňuje určitá dejinná filozofická etapa myšlienkového vývinu, ale i najmä v tom, že sa v nej pomerne detailne odкрývajú konkrétne historicko-spoločenské, doposiaľ málo známe podmienky a súvislosti formovania a rozvoja filozofických ideových prúdení na Slovenska v medzivojnovom období.

Karol Kollár

PROBLÉMOVO O SPOLOČESKOM VEDOMÍ

O. FILO: Právne vedomie socialistickej spoločnosti. Bratislava 1988, 261 s.

Doc. PhDr. Ondrej Filo, CSc. patrí k tým niekoľkým našim autorom, ktorí sa systematicky venujú výskumu spoločenského vedomia ako filozofického pojmu. Po knihe *Podiel vedy na formovaní spoločenského vedomia* (r. 1980) a viacerých štúdiách publikovaných knižne a časopisecky, vydal na konci uplynulého roka ďalšiu monograficky koncipovanú prácu z tejto problematiky. Jej editorovanie spadá do obdobia, v ktorom vývoj spoločenskej praxe a vedeckého poznania postupne sproblematizoval traktovanie mnohých téz, pojmov, postupov aj v marxistickej teórii. Na ne možno vzťahovať i pojem spoločenského vedomia, ktorého teoretický obsah ustrnul na scholastickom učebnicovom variovaní jeho formálnych prvkov, štruktúr, funkcií. Dôsledky tohto stavu sa najmarkantnejšie prejavili okrem iného v tom,

že vedné disciplíny, ktoré by mali tento pojem teoreticko-metodologicky využívať, s ním ani heuristicky nepracujú. Ide zrejme o to, že jeho teoretický dosah sa tlmi ešte predtým, ako do predmetu ich výskumu účinne zasiahne a ovplyvní ho. V období iba strnulých repetícií si tieto vedy museli pravdepodobne vytvárať taký pojmový aparát, ktorý zabezpečoval pokračovanie výskumu v ich disciplíne na vedecky rešpektovanej úrovni — dnes, zdá sa, že sa už bez tohto pojmu aj metodologicky zaobídu. Obnoviť status a funkciu spoločenské vedomie nielen v jeho filozofickej, ale aj teoreticko-metodologickej funkcii ako vedeckého pojmu pri vedeckom poznávaní skutočnosti je, podľa nášho názoru základným zámerom tejto knihy.

Otázka možnosti obnovy samej pri statuše pojmu spoločenské vedomie